
Recenze a zprávy z výzkumů

MÜCKE, Pavel – KRÁTKÁ Lenka (ed.): *Turistická odysea: Krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989. Praha, Karolinum, 2018.*

Irena Cejpová

Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, Praha 6 – Suchdol
E-mail: cejpova@pef.czu.cz

Cestování a turismus, chceme-li v nadřazeném slova smyslu cestovní ruch, v dějinách lidstva představuje zvláštní kapitolu od prvních mořeplaveckých výprav a objevování dosud nepoznaných zemí a kontinentů až po pokořování nejvyšších hor. Do 19. století byl prožitek z poznávání cizích krajů a kultur doménou vyšších sociálních a ekonomických vrstev či byl dopřán jednotlivcům z řad badatelů z různých oblastí lidské činnosti a dobrodruhům, kteří toužili po neopakovatelných zážitcích a zkušenostech. Cestování se tak postupem času stalo předmětem samostatného ekonomicko-hospodářského odvětví, cestovního ruchu, na kterém mnoho zemí a regionů postavilo svou novodobou existenci. Cestovní ruch je v současné době atraktivním předmětem bádání různých vědních disciplín, v české, resp. československé historiografii se tímto fenoménem moderní společnosti lze setkat v pracích např. Jana Rychlíka, Jana Štemberka nebo Pavla Mückeho.¹ Kolektiv autorů pod editorským vedením Pavla Mückeho a Lenky Krátké uchopuje tuto problematiku v širší perspektivě soudobých dějin 20. století.

Jak autoři sami doznávají, snaží se podkrýt dosud méně studovaná místa československých dějin 20. století širokou paletou studií k tématu politiky cestování, právní regulace nebo ke konkrétním podobám tuzemského cestovního ruchu (lázeňství, chalupaření, zahraniční výjezdy apod.). Zároveň editoři vybrali klíčová témata z období let 1945–1989, jež jsou v mnohých kapitolách doplněna o předválečný vývoj. Publikace, resp. jednotlivé odborné eseje mají spíše přehledový charakter, který má dle autorů podnítit zájem o další bádání

¹ RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vizová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007; ŠTEMBERK, Jan: *Fenomén cestovního ruchu: Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*. Pelhřimov, Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze 2009; ŠTEMBERK, Jan a kol.: *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze 2012; MÜCKE, Pavel: *Šťastnou cestu...?!: Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945–1989)*. Pelhřimov, Nová tiskárna Pelhřimov 2017.

nad cestovním a turistickým ruchem. Ovšem každá ze studií komparuje dané subtéma z časové i tematické perspektivy. Editorům se zdařilo různorodá témata spojená s cílem díla logicky poskládat v ucelenou publikaci disponující velice širokou pramennou základnou i bohatým poznámkovým aparátem, jenž by v některých částech vydal na samostatnou studii. Byť se jedná o publikaci vydanou v edici orální historie a soudobých dějin, orálně historické rozhovory tvoří pouze minoritní část pramenů. Autoři hojně využili archivní materiály centrální i regionální provenience z českých i slovenských institucí, podrobili výzkumu odborná, dobová i specializovaná periodika, analyzovali dobové pohlednice či se zabývali zákonnými normami z evropských výzkumných institucí a archivů. Jedná se tak o další knihu vzešlou z této edice pracující s velmi pestrým obrazem československé společnosti v éře tzv. státního socialismu. Přestože si autoři jsou vědomi řady politických i normativních omezení ze strany komunistické moci, neinterpretují dobu pouze v krajních polohách „zlaté versus zlé časy“. Na problematiku významné oblasti života československých obyvatel i na neustále se rozvíjející segment národního hospodářství pohlížejí bez hodnotících soudů a subjektivní hodnocení nechávají na zvážení každého čtenáře. Přínos knihy shledávám i v širokém autorském kolektivu, který byl tvořen nejen ve vědecké obci známými a zavedenými badateli a badatelkami, ale rovněž začínajícími historiky a historičkami.

Knih je tvořena patnácti různorodými studii co do obsahu i kvality zpracování. Záměrem této recenze není podat kritický pohled na všechny kapitoly, ale představit jejich výběr, ze kterého bude patrné rozsáhlé spektrum výzkumné orientace v rámci cestování, turismu a cestovního ruchu.

Myšlenkou úvodní studie skandinávského historika Suna Bechmanna Pedersena je nahlédnout na cestovní ruch z pohledu západních zemí a kapitalistického pojetí odvětví. Autor se soustředí také na zachycení způsobů propagace zemí východní Evropy zejména skandinávskými cestovními kanceláři, které tvořily významné turistické destinace pro severskou klientelu v letech 1945–1989, resp. v období během a po druhém světovém válečném konfliktu až po pád tzv. železné opony. Přitom bourá obecně přijímanou představu o absolutní neprostupnosti mezi Východem a Západem. Naopak upozorňuje na zájmy komunistických struktur udržovat kontakt se západním trhem v podobě výměny zboží a služeb, a tedy tvorby devizových rezerv navzdory veřejně proklamovanému heslu o „buržoazních západních živlech“ snažících se navrátit Evropu do válečného konfliktu. Československo od 19. století patřilo mezi vyhledávané turistické lokality, a i přes změnu politického klimatu si zástupci obou stran uvědomovali výhodu spolupráce v tomto odvětví ekonomiky. Zajímavou

skutečností je, že lídrem v poválečném znovuoobjevování Československa a obecně východní Evropy byly dánské a švédské (resp. skandinávské) cestovní kanceláře.

Historik Pavel Mücke se ve své studii zabývá politickými a ekonomickými aspekty ovlivňující politiku cestovního ruchu. Představuje významné aktéry cestovního ruchu, kterými jsou například ministerstva dopravy, zahraničních věcí, vnitra nebo mezinárodního obchodu a jimi řízené státní podniky zapojené nejen do cestovního ruchu (např. ČSA, ČSAD, ČSD, RaJ). Neopomíná ani spolky, sdružení a zájmové organizace zainteresované do cestovního ruchu (např. Československá obec turistická, Klub českých turistů, Sokol). Dále autor na pozadí politických událostí, fungování státní správy a dalších orgánů komunistické moci představuje podmínky pro fungování a možnosti rozvoje cestovního ruchu a periodizuje jednotlivá období. Současně se však nedopouští jejich exaktního vymezení, ale chápe je coby navzájem se překrývající etapy. Zjištěné poznatky pramenící z bohaté datové základny interpretuje v kontextu probíhajícího studenoválečného konfliktu. Závěrem se zamýšlí nad ambivalentním charakterem cestování a cestovního ruchu. Neochota politické reprezentace zabývat se na nejvyšší úrovni státní moci strategiemi cestovního ruchu přicházela mnohdy do střetu s ekonomickými výhodami plynoucí z „výměny cestovatelů“. Zároveň se zde nabízela k řešení otázka státní bezpečnosti. Neslučitelnost zmíněných třech faktorů do jednotné koncepce na státní úrovni se jevilo v některých dekadách za téměř nemožné.

Kapitola od Jana Rychlíka představuje cestovní ruch z právně-politické perspektivy, resp. se soustředí na regulaci aktivního a pasivního cestovního ruchu v Československu a v zemích se socialistickým zřízením. Druhá světová válka a léta bezprostředně následující znamenala silný zásah do práv občanů evropských zemí. Mobilita občanů, byť pouze za účelem poznávání jiných krajín a kultur, byla významně omezena ze strany státních mocí. V Československu v letech 1945–1948, jak uvádí Jan Rychlík, bylo vydávání víz spojené zejména s obchodními cestami. Existovaly však oblasti cestovního ruchu, které bylo zapotřebí podporovat např. zmírněním regulativních opatření. Snahou státu bylo do československých léčebných komplexů přilákat zahraniční klientelu disponující valutami a těmto politicko-ekonomickým zájmům se musela podřídit i vízová politika. Od roku 1948, resp. 1949 novým zákonem o cestovních pasech č.53/1949 Sb., bylo téměř nemožné soukromě a individuálně odcestovat. Výjimkou byly obchodní cesty a cestování do spřátelených republik. Autor sleduje vývoj pasové, resp. vízové politiky v Československu od zavedení striktních opatření poválečných let trvajících do poloviny 50. let, přes zmírňování regulací pohybu osob v letech 1956–1968 k opětovným restrikcím období tzv. normalizace, které se udržely v různých obměnách až do roku 1989.

Editorka a zároveň autorka studií specializující se na sociální a hospodářské dějiny, Lenka Krátká, se zaměřila na turismus a cestovní ruch a proměny jeho právní regulace ve spojení se státní politikou. Seznamuje čtenáře s dostupnými destinacemi v kapitalistických zemích, ale upozorňuje také na méně známou skutečnost, a to na poznávání tzv. rozvojových zemí a zemí třetího světa v období studenovélečného konfliktu. Navíc autorka prolíná oba možné scénáře tehdejšího cestování – Východ nebo Západ. Cesty na Východ znamenaly pro mnohé osoby toužící po zahraničních zážitcích a zkušenostech „druhou šanci“, jak píše Lenka Krátká. Pro část československé populace tato varianta byla zároveň jedinou uskutečnitelnou eventualitou. Nelze opomenout, že dalším zájemcům nebylo umožněno ani uvažovat o oné druhé variantě, protože pro stát představovali z různých příčin riziko. Rozebírá také vztahy a možnosti návštěvy socialistických zemí – Polska, Maďarska, NDR a upozorňuje, že ani zde nepanovaly podmínky pro svobodnější styl cestování. V průběhu druhé poloviny 20. století se bilaterální dohody mezi spřátelenými zeměmi měnily dle aktuální politické situace. Text Lenky Krátké se stylem a prací s historickými prameny odlišuje od ostatních studií². Autorka nechává archivní prameny promlouvat ke čtenáři formou krátkých citací, navíc text prokládá pamětníckými reflexemi, které mu dodávají na čtivosti.

Téměř sedmisetstránková publikace nabízí čtenářům vhled do témat spojených s cestováním, turismem a cestovním ruchem v průběhu 20. století perspektivou výzkumů soudobé historie. Kniha se zařadí mezi díla, která představují fenomén cestovního ruchu v Československu z širší historické, tematické i časové perspektivy a jistě zaujme jak odbornou, tak laickou veřejnost.

Seznam použitých zdrojů

- MÜCKE, Pavel: *Šťastnou cestu..?!: Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945–1989)*. Pelhřimov, Nová tiskárna Pelhřimov 2017.
- RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007.
- ŠTEMBERK, Jan a kol.: *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze 2012.
- ŠTEMBERK, Jan: *Fenomén cestovního ruchu: Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*. Pelhřimov, Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze 2009.

² S pamětníckými výpověďmi pracují formou přímých citací v textu dále např. Petra Schindler-Wisten ve studii *Fenomén chataření a chalupaření v předlistopadovém Československu aneb z badatelčina antropologicko-historického terénního deníku* nebo Radmila Kaděrová ve *Vývoji cestování a cestovního ruchu pohledem obyvatel venkova moravsko-slezského pomezí*.